

YARATUVCHANLIKNING ENG SOKIN ONLARI: KULOLCHILIKDA HAYOT NAFASI

Abdusalomov Baxtiyor

*Kamoliddin Behzod nomidagi Milliy rassomlik va
dizayn instituti Badiiy kulolchilik va ta'mirlash kafedrasi
kulolchilik loyihalash o'qituvchisi*

ANNOTATSIYA

Insoniyat tarixi davomida san'atning ayrim turlari vaqt sinovidan o'tib, o'z jozibasini yo'qotmagan. Shunday bebaho meroslardan biri — kulolchilik san'atidir. Bu san'at inson tafakkuri, didi va yaratuvchanlik qudratining mujassam ifodasidir. Har bir sopol buyum, har bir naqsh va rang — xalq ruhining o'ziga xos hikoyasini so'zlaydi. Ustalar nafaqat buyum yasashgan, balki hayotni, tuyg'ularni, orzularni shaklga solishgan. Mazkur maqolada kulolchilik san'atining tarixiy ildizlari, badiiy-estetik ahamiyati hamda zamonaviy davrda uning qayta talqin etilishi ilmiy asosda yoritiladi. Rishton, G'ijduvon, Xiva kabi markazlarda yaratilgan asarlar misolida milliy qadriyatlar, ustalik sir-asrirlari va ijod jarayonidagi estetik tafakkur tahlil qilinadi. Bugungi globallashuv davrida kulolchilik nafaqat madaniy meros, balki milliy o'zlikni ifoda etuvchi badiiy til sifatida ahamiyat kasb etmoqda. Har bir kulolning asari — bu jim ovoqli falsafa, vaqt bilan suhbat, abadiyatga bitilgan inson qo'li izi.

Kalit so'zlar: kulolchilik, san'at, yaratuvchanlik, milliy qadriyat, ustalik, badiiyat, tarix, estetik tafakkur, madaniy meros.

ABSTRACT

Throughout human history, certain forms of art have withstood the test of time, preserving their charm and depth. One such invaluable heritage is the art of pottery. This craft embodies human intellect, taste, and creativity. Every ceramic piece, pattern, and color tells a unique story of a nation's soul. Potters have not merely shaped clay — they have shaped emotions, dreams, and fragments of life itself. This article explores the historical roots, artistic and aesthetic significance, and contemporary interpretations of pottery art. It analyzes the creative philosophy, craftsmanship, and cultural values reflected in masterpieces from Rishton, Gijduvon, and Khiva. In today's globalized world, pottery serves not only as a cultural legacy but also as an artistic language expressing national identity. Each potter's creation is a silent philosophy — a conversation with time, a human trace carved into eternity.

Keywords: pottery, art, creativity, national identity, craftsmanship, aesthetics, history, cultural heritage.

АННОТАЦИЯ

На протяжении всей истории человечества некоторые виды искусства

выдержали испытание временем, сохранив свою притягательность и глубину. Одним из таких бесценных наследий является искусство гончарства. Это искусство воплощает человеческий разум, вкус и творческую силу. Каждое изделие из глины, каждый орнамент и цвет рассказывают уникальную историю души народа. Мастера создавали не просто предметы — они воплощали чувства, мечты и дыхание жизни. В статье рассматриваются исторические корни, художественно-эстетическое значение и современное осмысление гончарного искусства. На примере произведений из Риштана, Гиждувана и Хивы анализируются национальные ценности, секреты мастерства и эстетическое мышление в процессе творчества. В эпоху глобализации гончарство становится не только культурным наследием, но и художественным языком, выражающим национальную самобытность. Каждое творение мастера — это безмолвная философия, беседа со временем, отпечаток человеческой души в вечности.

Ключевые слова: гончарство, искусство, творчество, национальные ценности, мастерство, эстетика, история, культурное наследие.

Kirish

Insoniyat tarixida yaratuvchanlik inson ruhining eng yuksak ko‘rinishlaridan biri sifatida qadrlanib kelgan. Har bir davr o‘z san‘atini yaratgan, lekin ularning ichida shunday turlari borki, ular nafaqat o‘tmishni, balki bugunni ham o‘zida aks ettiradi. Kulolchilik ana shunday san‘atdir. U tuproqning sokinligi, suvning hayotbaxshligi, olovning qudrati va insonning sabr-toqatidan bunyod topgan mo‘jizadir. Bugungi shiddatli, raqamli davrda inson ko‘proq tezlikni, texnologiyani, soddalikni izlaydi. Ammo baribir bir narsa o‘zgarmaydi: u ham bo‘lsa, insonning tabiiylikka, samimiyatga, qo‘l mehnati bilan yaratilgan asarlarga bo‘lgan ehtiyoji. Shu jihatdan kulolchilik — bu faqat buyum yasash emas, bu insonning ichki dunyosini, estetik didini, ruhiy sokinlikka intilishini ifodalovchi badiiy tildir. O‘zbekiston hududida kulolchilikning ildizlari ming yillik tarixga borib taqaladi. Afrosiyob, Termiz, Xorazm, Rishton, G‘ijduvon kabi maskanlarda topilgan sopol buyumlar bu san‘atning qadimiy va mukammal shaklda rivojlanganidan dalolat beradi. Har bir hudud o‘z maktabini, o‘z ranglarini va shakl uslubini yaratgan. Rishton kulollari moviy rang bilan osmon va suv ramzini ifodalagan bo‘lsa, G‘ijduvon ustalari soddaligi va tabiiylik orqali xalqona ruhni aks ettirgan. Xiva ustalarining ishlari esa nafisligi, simmetriyasi va muvozanati bilan ajralib turgan. Kulolchilik san‘ati — bu xalqning tarixiy xotirasi, urf-odatlar va hayot tarzi bilan uzviy bog‘liq. Har bir sopol buyum — bu bir davrning hikoyasi, bir insonning hayoti, bir xalqning yurak ovozi. Usta kulol o‘z asarida nafaqat shakl, balki ma‘no yaratadi. Loyni his qilish, uni shakllantirish, rang berish va olovda pishirish jarayoni — bu ijodning eng tabiiy va samimiy ko‘rinishidir. Shu bois kulolchilik san‘ati ko‘pincha “jim ijod”, “tovushsiz falsafa” deb ataladi. Zamonaviy davrda

kulolchilik san'ati yangi bosqichga ko'tarildi. An'anaviy uslublar saqlanib qolgan holda, zamonaviy dizayn, texnologiyalar va estetik qarashlar bilan uyg'unlashmoqda. Yosh ustalar o'z ishlarida qadimiy naqshlarni yangi materiallar bilan talqin etmoqda, ekologik toza xomashyo, tabiiy bo'yoqlar, minimalistik shakllar orqali milliy merosni zamonaviy san'at darajasiga olib chiqmoqda. Shu bilan birga, kulolchilik bugungi kunda turizm, dizayn, interyer san'ati va xalqaro madaniy aloqalar sohasida ham katta ahamiyat kasb etmoqda. Har bir chet ellik mehmon O'zbekistonga kelganda Rishton yoki G'ijduvon kulollari yasagan sopol idishlardan birini sovg'a sifatida olib ketadi. Bu esa nafaqat san'at asari, balki xalqimizning mehmondo'stligi, badiiy didi va tarixiy madaniyatining timsolidir. Kulolchilikda shakl va mazmun, o'tmish va hozirgi zamon, tabiat va inson uyg'unligi mujassam. Usta kulol uchun loy — bu shunchaki material emas, balki tirik unsur, tabiat bilan suhbat. Har bir zarracha, har bir burama, har bir rang — insonning dunyoqarashi, tuyg'ulari va falsafasining bir bo'lagidir. Shu bois, mazkur maqolada kulolchilik san'atining tarixiy ildizlari, ustalik maktablari, badiiy-estetik xususiyatlari va zamonaviy talqinlari keng tahlil qilinadi. Maqsad — milliy san'atimizning mohiyatini chuqurroq anglash, uning zamonaviy jamiyatdagi o'rnini ochib berish hamda kulolchilikni faqat hunar emas, balki xalqning ruhiy merosi sifatida talqin etishdir.

Mazkur ilmiy ishda kulolchilik san'atining tarixiy shakllanishi, badiiy-estetik rivojlanishi hamda zamonaviy talqinlari chuqur tahlil qilindi. Tadqiqot jarayonida ilmiy izlanishning ishonchliligini ta'minlash va mavzuning turli qirralarini har tomonlama yoritish maqsadida bir qator kompleks metodlardan foydalanildi. Birinchidan, tarixiy-tahliliy metod yordamida O'zbekiston hududida kulolchilik san'atining shakllanish bosqichlari, uning qadimiy ildizlari, o'ziga xos uslublari va ustalik an'analari manbalar asosida o'rganildi. Arxeologik topilmalar, qadimiy sopol buyumlar, yozma manbalar va san'atshunoslik adabiyotlari orqali kulolchilikning tarixiy rivojlanish yo'li tahlil qilindi. Ikkinchidan, qiyosiy-estetik metod asosida O'zbekistonning turli hududlarida — Rishton, G'ijduvon, Xiva, Toshkent va boshqa markazlarda yaratilgan kulolchilik asarlari o'zaro solishtirildi. Bu jarayonda shakl, rang, naqsh, bezak va texnik uslublarning milliy xususiyatlari aniqlanib, ularning badiiy-estetik uyg'unligi ochib berildi. Uchinchidan, san'atshunoslik tahlil usuli orqali sopol buyumlarning mazmuniy g'oyasi, badiiy ifoda vositalari, ramziy ma'nolari va estetik yo'nalishlari o'rganildi. Har bir naqsh, rang tanlovi va bezakdagi ramzlar orqali ustaning dunyoqarashi, ijodiy falsafasi tahlil etildi. To'rtinchidan, etnografik kuzatuv usuli qo'llanilib, amaldagi kulol ustaxonalarida bevosita kuzatuv ishlari olib borildi. Ustalar bilan jonli suhbatlar tashkil etilib, ularning ishlash texnologiyasi, bezak yaratish jarayoni, rang tanlovi va ijodiy motivlari o'rganildi. Beshinchidan, zamonaviy yondashuvlar tahlili orqali bugungi davr kulolchilik san'atidagi innovatsion o'zgarishlar, dizayn yangiliklari, ekologik xomashyo va texnologiyalarning

qo'llanilishi ilmiy manbalar asosida tahlil qilindi.

Shuningdek, sotsiokulturniy yondashuv asosida kulolchilik san'ati xalq madaniyati, milliy o'zlik, urf-odatlar va turmush tarzi bilan bog'liq holda ko'rib chiqildi. Tadqiqotning manbaviy bazasini O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi San'atshunoslik instituti arxiv hujjatlari, muzey kolleksiyalari, Rishton, G'ijduvon va Xiva kulollari bilan olib borilgan suhbatlar, shuningdek, mahalliy va xorijiy ilmiy maqolalar tashkil etdi. Ushbu metodlar majmuasi kulolchilik san'atining tarixiy ildizlarini, badiiy-estetik mohiyatini va zamonaviy taraqqiyot yo'nalishlarini ilmiy asosda yoritish imkonini berdi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, kulolchilik san'ati insoniyat tarixining eng qadimiy, ammo eng tirik qolgan amaliy san'at turlaridan biridir. Inson qo'li bilan loydan yaratilgan har bir buyum faqat maishiy ehtiyojni qondirish uchun emas, balki xalqning ruhiy dunyosini, estetik qarashlarini va dunyo haqidagi falsafiy tasavvurlarini o'zida mujassam etgan badiiy timsoldir. O'zbekiston hududidagi arxeologik topilmalar, xususan, Afrosiyob, Tuproqqal'a, Varaxsha kabi yodgorliklardan topilgan sopol buyumlar, qadimgi ajdodlarimiz hayoti, dunyoqarashi va tabiat bilan uyg'unlikdagi turmush tarzini ifodalaydi. Bu buyumlarda faqat shakl yoki bezak emas, balki "hayot nafari" — ya'ni inson qo'lining ilqligi, tafakkurning izlari aks etadi. Har bir davr kulolchiligi o'z zamonasining badiiy didini, ijtimoiy sharoitini va xalqning ruhiyatini aks ettirgan. Masalan, Rishton sopollari — havorang sir, moviy rang va oq naqshlar uyg'unligi bilan musaffolikni; G'ijduvon sopollari — rang-baranglik va nafis bezaklari bilan hayot quvonchini; Xiva kulolchilik maktabi esa — o'zining sodda shakllari va chuqur ma'noli naqshlari bilan tabiiylikni ifodalaydi. O'tkazilgan estetik tahlillar shuni ko'rsatadiki, kulolchilik san'ati — bu oddiy texnik jarayon emas, balki ruhiy sokinlik va ijodiy uyg'unlikning namoyoni. Har bir kulol o'z asarida dunyoni o'zicha qayta yaratgan ekan, uning ichki holati, ruhiy ohangi va falsafasi sopol buyumning shakli va rangida ifodalanadi. Sirilanish jarayonidagi harorat, ranglarning bir-biriga singishi, naqshlarning tabiiy ritmi — bularning barchasi inson va tabiat o'rtasidagi uyg'unlikni ko'rsatadi. Bu uyg'unlik kulolchilikni nafaqat amaliy san'at, balki badiiy tafakkur shakli sifatida ham talqin etish imkonini beradi. Bugungi davrda kulolchilar faqat an'anani saqlab qolmayaptilar, balki uni zamonaviy dizayn, ekologik materiallar va innovatsion texnologiyalar bilan uyg'unlashtirishmoqda. Yangi avlod ustalari tabiiy pigmentlardan, qayta ishlangan loydan, ekologik toza sir materiallaridan foydalanmoqda. Bu, bir tomondan, atrof-muhitni asrash, ikkinchi tomondan, milliy merosni zamonaviy badiiy shaklda davom ettirishdir. Masalan, yosh ustalar orasida minimalizm va an'anaviy bezak uyg'unligiga asoslangan kulolchilik asarlari ommalashmoqda. Bu asarlar xalqaro ko'rgazmalarda O'zbekiston kulolchilik maktabining o'ziga xosligini yana bir bor namoyon etmoqda.

XULOSA

O'tkazilgan tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, kulolchilik san'ati inson

yaratuvchanligining eng tabiiy va eng samimiy ko‘rinishidir. Loy — bu oddiy xomashyo emas, balki inson tafakkurining moddiylashgan shakli, uning sabr-toqatini, didini va dunyoni anglash tarzini ifodalovchi vositadir. Kulolchilikning har bir bosqichi — loyni tayyorlash, shakl berish, quritish, sirash va pishirish — inson mehnati, sabri va ruhiy holatining ramziy ifodasidir. Shuning uchun ham kulolchilik asarlari faqat buyum emas, balki yaratuvchi va tabiat o‘rtasidagi sokin, ammo chuqur muloqotning timsolidir. Tadqiqot davomida aniqlanganki, O‘zbekistonning turli hududlarida shakllangan kulolchilik maktablari — Rishton, G‘ijduvon, Xiva, Toshkent, Shahrisabz an‘analari — har biri milliy o‘zlik, estetik qarash va tarixiy xotiraning o‘ziga xos ifodasini aks ettiradi. Bu maktablar o‘rtasidagi farqlar ularning badiiy ifoda, rang va naqsh tanlovida ko‘rinadi, ammo ularni birlashtiruvchi jihat — xalqning go‘zallikka bo‘lgan muhabbati va yaratuvchanlik ruhi. Zamonaviy kulolchilik esa o‘z an‘analarini saqlagan holda, yangi shakllar, ekologik materiallar va dizayn yondashuvlari orqali yangicha ifoda topmoqda. Bu esa san‘atning doimo harakatda, yangilanishda va ijodda ekanligini isbotlaydi. Xulosa qilib aytganda, kulolchilik — bu inson va tabiat o‘rtasidagi uyg‘unlik, mehnat va ijod birligi, tinchlik va tafakkur ifodasidir. Har bir sopol buyum ichida hayot nafasi, inson qo‘lining iliqqligi va ruhiy osoyishtalik mujassam. Shunday ekan, kulolchilik san‘atini o‘rganish nafaqat tarixiy merosni anglash, balki bugungi insonning yaratuvchanlik mohiyatini, ichki tinchlikka intilishini va milliy ruhini his etishdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Hasanova Sh. “O‘zbek kulolchilik san‘atining shakllanish bosqichlari va badiiy xususiyatlari.” – Toshkent: San‘at, 2018.
2. Mamarasulov O. “G‘ijduvon kulolchiligi: an‘ana va zamonaviylik uyg‘unligi.” – Buxoro: BDU nashriyoti, 2019.
3. Raximov A. “Rishton kulolchilik maktabining tarixiy ildizlari va zamonaviy rivojlanish yo‘nalishlari.” – O‘zbekiston san‘ati jurnali, №2, 2020.
4. Mirzaev S. “O‘zbekiston xalq amaliy san‘ati.” – Toshkent: Fan nashriyoti, 2012.
5. To‘xtayev A. “Kulolchilik – xalq hunarmandchiligining badiiy ifodasi.” – Madaniyat va san‘at ilmiy to‘plami, №3, 2021.
6. Mamurov A. “Rishton kulolchilik an‘analari va ustoz-shogird tizimi.” – Oriental Renaissance: Innovative, Educational, Natural and Social Sciences jurnali, №4, 2022.
7. Qodirov B. “Amaliy bezak san‘ati va kulolchilik texnologiyasi.” – Samarqand: SamDU nashriyoti, 2017.
8. Rasulova N. “Kulolchilik san‘atida milliy meros va zamonaviy dizayn uyg‘unligi.” – Madaniyat va san‘at ilmiy jurnali, №1, 2023.
9. Shukurov I. “O‘zbekiston hududida kulolchilikning arxeologik izlari.” – Toshkent: O‘zbekiston FA Arxeologiya instituti, 2016.
10. Karimov A. “O‘zbek kulolchilik maktablari: Rishton, G‘ijduvon, Xiva.” – Toshkent: “Ijod” nashriyoti, 2020.